

פרשת מקץ¹

גביע הכסף

א. גניבת הגביע

לקראת סוף הפרשה, מתרחש אירוע מרגש מאוד – המפגש בין יוסף לבנימין, במהלכו מתיישב יוסף לאכול עם אחיו ומעניק להם מתנות. נראה, כי יוסף מנסה ליצור אווירה נעימה בין האחים, אך אווירה זו מקבלת תפנית בעקבות החלטתו להטמין את גביעו באמתחתו של בנימין. לכשימצא הגביע, האחים ישמעו פעמיים על מהות החומרה שבגנבת הגביע. בפעם הראשונה יבהיר להם הממונה על ביתו של יוסף את חומרת המעשה: **”הלווא זה אֲשֶׁר יִשְׁתֶּה אֲדֹנָי בּוֹ וְהוּא נֶחֱשׁ יְנַחֵשׁ בּוֹ, הֲרַעְתֶּם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם”**. ופעם נוספת יוסף עצמו ידגיש: **”מִהַּ הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם! הֲלוֹא יִדְעֶתֶם כִּי נֶחֱשׁ יְנַחֵשׁ אִישׁ אֲשֶׁר כָּמֹנִי!”**

מה היה מיוחד בגביע זה? ומדוע הניחוש בו מקבל חשיבות כה רבה?

ב. שימושי גביע הכסף

חז”ל מצביעים על שימושים ייחודיים בגביע הן בפרשתנו, כמסדר את ישיבתם של האחים לפני יוסף על פי סדר לידתם: **”וַיֵּשְׁבוּ לִפְנֵי הַכֹּהֵן כְּבִכְרֹתוֹ וְהַצְעִיר כְּצַעֲרֹתוֹ וַיִּתְּמֵהוּ הָאֲנָשִׁים”**,² או על פי ייחוס האמהות,³ הן בהמשך בידיו של משה רבנו, שנעזר בו על מנת למצוא את ארונו של יוסף (מדרש הגדול בראשית עמ’ תתפז):

לקח משה גביע של יוסף וחתך ממנו ארבע חתיכות, כתב על אחת דמות אריה ועל אחת דמות שור ועל אחת דמות נשר ועל אחת דמות אדם. עמד על הנילוס והשליך ואמר: יוסף הגיע השעה, שכינה מעוכבת לך. מיד עלה וצף ארונו של יוסף על המים.

מדרשים אחרים מתארים את הגביע כבעל סימניות (מדרש החפץ בראשית עמ’ רלט) ויש מפרשים ש”מעשה מרכבה היה חקוק עליו”.

¹ קורא ולומד יקר,

מצ”ב שיחה שניתנה על ידי הרב קשתיאל, ראש הישיבה לבוגרי צבא ב”בני דוד”.

אי”ה בפרשת בראשית בשנה הבאה, יצא לאור ספר פרשת שבוע על חומש בראשית עם שיחות שניתנו על ידי הרב קשתיאל בישיבה לבוגרי צבא.

העלות של הוצאת ספר גבוהות במיוחד וטרם הצלחנו לגייס את כל הסכום הדרוש.

ישנה אפשרות להקדשת שיחות בספר.

אשמח לשמוע הערות והארות על השיחות למייל: li_g2@walla.co.il – לירן.

² ראה בראשית רבה צה, ב: **”נטל את הגביע והיה עושה עצמו כמערים ומריח בגביע, אמר: יהודה שהוא מלך יושב בראש, ראובן שהוא בכור ישב שני לו, וכן כולן. אמר: אני אין לי אמה ובנימין אין לו אמה שמתה בלידתו, לכן יבוא ויישב אצלי, לפיכך ויתמחו האנשים”**.

³ ראה תנחומא מקץ ד: **”נטל את הגביע והקיש בו אמר להם אני רואה בגביע שכלכם אתם בני אב אחד אבל אביכם נשים הרבה היה לו התחיל קורא לך ולנפתלי ואמר להן עלו הסיבו עד שהסבו כולם כסדרן דרך לידתן, נשתייר בנימין אמר רואה אני לזה שהיה לו אח ופירש ממנו ואין לו אם ואף אני היה לי אח ופירש ממני ואין לי אם יבא וישב אצלי ישב אצלו הה”ד וישבו לפניו הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו”**.

לאור החשיבות הרבה שייחס יוסף לגביע ולאור העצמת מקומו בעיני חז"ל, ננסה לבאר מה ביקש יוסף למסור לאחיו באמצעות הגביע.

ג. בנימין – "האיש אשר נמצא הגביע בידו"

בעת שוב האחים מבווישים אל ביתו של יוסף, מתפתח דו שיח בין יהודה לבין יוסף ובו בולט העדר שמו של בנימין: "הָאִישׁ אֲשֶׁר נִמְצָא הַגְּבִיעַ בְּיָדוֹ". ניכר שהדגש הוא על הגביע ולא על מי שגנבו. המדרש בפרשת נשא (במדבר רבה יד, ח), העוסק בקרבנות הנשיאים שהוקרבו בחנוכת המזבח, מקשר את בנימין לגביע בכך שמסביר כי נשיא שבט בנימין היה מביא "מִזְרֵק אֶחָד פָּסָף" (במדבר ז, סא):

מזרק אחד כסף - הוא מזרק הוא גביע, כנגד יוסף שבחן צדקות אָחיו בגביע על אודות בנימין וכיון שראה יוסף שמסר יהודה נפשו על בנימין הכיר צדקות אחיו והתודע להם, ולפי שהיה יוסף שותה יין בגביע שחשבונו שבעים לכך היה משקל המזרק שבעים שקל בשקל הקדש.

על אף שקרבנות הנשיאים היו זהים לחלוטין, משמעותם הייתה שונה בין השבטים. כל שבט הקריב את הקורבנות ממניעים שונים וייחודיים. ומתוך אותם מניעים כל פרט מפריטי הקרבן קיבל משמעות ייחודית.

בשבט בנימין אותו מזרק היה הגביע. תפקידו של אותו גביע היה להתמקד בבנימין ולברר את דמותו. בנימין הוא – "הָאִישׁ אֲשֶׁר נִמְצָא הַגְּבִיעַ בְּיָדוֹ". זו הגדרתו. לכן התגלותו של יוסף מתאפשרת רק לאחר כל פרשיית גניבת הגביע.

ד. בין כוס לגביע

רבים לאורך הדורות ניסו לעמוד על מהותו של גביע זה. בדרשה שנדפסה בספר "בשמך רענן" (ח"א עמ' קנו), הרב שלום רענן זצ"ל, מצביע על ההבדל בין גביע לכוס.⁴ הגביע מורכב מכלי קיבול ומרגל המחוברת לבסיסו, כאשר דרך החזקתו היא ברגלית, באופן עדין ומלכותי. בשונה מכך, הכוס, הינה כלי קיבול ללא רגלית. כלי הקיבול, הן בכוס והן בגביע, מבטא את הרצון לקבל דברים ולהכילם. אלא שבגביע, התכולה נשארת מוגבהת מאחזית האדם ואילו בכוס ידי האדם סובבות אותה. האצילות הבאה לידי ביטוי בשתייה מהגביע, מסמלת את הרצון ליצור איזון בין ספיגה של תכנים עליונים והכלתם, לבין השארתם גבוהים ומרוממים. היכולת מצד אחד להוריד תוכן רוחני אל המציאות, אל תוך כלי הקיבול האישי של האדם, אך מאידך, לא להנמיכם אלא להשאירם עדינים ואציליים. לשמר את היחס הנכון בין תוכן שאנו מקבלים לבין מקורו העליון.

ה. יוסף ובנימין – הכח האבהי

אותו יסוד בא לידי ביטוי אצל יעקב ובניו בקשר בין האבות לבנים, בין השורש לענפים. הבנים מטבעם רוצים להתפתח בדרכם, כל אחד עוסק בכוס שלו, בהכלה האישית והייחודית שלו. אולם קיימת סכנה, שכל שבט ישכח את הקשר ליעקב ואת מטרת העל, וישקיע את כל מרצו במימוש העצמי של כוחותיו הייחודיים, המבדילים אותו משאר השבטים. אלא שעלינו לדעת, שלמרות

⁴ חילוק בין כוס לגביע נעשה גם על ידי חמיו, הרב קוק זצ"ל בשמועות ראייה מקץ תר"ץ, ויגש תרצ"ב.

שלכל אחד מהבנים קיימת ייחודיות עצמית, בסופו של דבר הבנים מגיעים מכוחם של האבות. הבחנה זו של יוסף בסכנה האורבת לשנים עשר השבטים, הביאה אותו ליטול אחריות אבהית⁵ (עיין בשיחה לפרשת וישב – יוסף איש השלום), אחריות על האחוה ועל הקשר לאביהם, באמצעות הגביע המזכיר לכולם את הזיקה לשורשים. כך גם משה רבינו, בעשותו שימוש בגביע על מנת למצוא את ארונו של יוסף ובהמשך בלקיחתו, בא להדגיש לעם ישראל, שהדרך בה הם הולכים, היא המשך ישיר לדרכי האבות.

ו. ברית המילה והפה

רבי חיים ויטאל מסביר בשם האר"י ז"ל, כי "גביע" בגימטרייה הוא שמונים וחמש כמו המילים "מילה" ו"פה". נאמר בהתגלות יוסף לאחים: "וְהִנֵּה עֵינֵיכֶם רְאוּת וְעֵינֵי אָחִי בְנִימִין בְּיָמֵי הַמִּדְבָּר אֲלֵיכֶם", בדברים אלו יוסף חושף בפניהם את היותו מהול ודובר בלשון הקודש (על פי רש"י), כלומר, יוסף בהיותו במצרים, על אף מימוש כישרונותיו יותר מכל שבט אחר, שומר הוא על מילת הגוף ומילת השפתיים דווקא מתוך השייכות לשורש. לאורך כל השנים הוא נשאר קשור אל האבא, ושמירת בריתו נעוצה בעצם השייכות ליעקב: **"באותה שעה באתה דיוקנו של אביו ונראתה לו בחלון"** (סוטה לו, ע"ב),⁶ כך דרשו בגמרא על עמידתו האיתנה אל מול אשת פוטיפר. על כן, השאלה הראשונה אותה שואל יוסף את אחיו לאחר התגלותו היא: **"העוד אָבִי חִי"**. אותה שאלה מבליטה יותר מכל כי רק מי שקשור אל האבות יכול לממש את כוחותיו באופן הרב ביותר. טובנה זו, מתחדדת בקרב האחים, על ידי יוסף ובהמשך על ידי בנימין.⁷

ז. וּבֵין פְּתָפִיו שְׂכָן

בנימין, שהיה בן זקונו של יעקב, ושימש את אביו מאז שיוסף נמכר, שומר על אצילותו של יעקב ומייצג את חוסר הכניעה למציאות בכך שהיה היחיד שלא השתחוה לעשיו, כפי שיעשו בניו בהמשך כדוגמת מרדכי היהודי ואסתר המלכה.⁸ חיבורו לגביע מסמל את הגדולה לשמש מתווך, כמו הרגל של הגביע, תוך השארת התכולה למעלה מאחיזת ידי האדם.

בפרשת "וזאת הברכה" נאמר לבנימין: **"וְיָדִיד ה' יִשְׁכֵּן לְבָטַח עָלָיו חֶפֶץ עָלָיו כֹּל הַיּוֹם וּבֵין פְּתָפִיו שְׂכָן"** (דברים לג, יב), מכח פסוק זה מתאר המדרש את תגובת האחים לאחר מציאת הגביע באמתחת בנימין (תנחומא מקץ י):

והיו עומדין ומחבטין לבנימין על כתפיו ואומרין לו גנב בן גנבת ביישתנו, בן אמך את, כך ביישה אמך את אבינו. ובשביל אותן המכות שהכוהו בכתפיו זכה שתשרה שכינה בין כתפיו, שנאמר: 'חֶפֶץ עָלָיו כֹּל הַיּוֹם וּבֵין פְּתָפִיו שְׂכָן'.

בזכות המכות שהיו מכים את בנימין בכתפיו, זכה שתשרה שכינה בנחלתו. מעל הכתפיים מחבר הצוואר את הראש – **"כְּמַגְדֵּל דָּוִד צְוָאֲרָךְ"** (שיר השירים ד, ד). הצוואר משמש כחוליית הקישור בין

⁵ ובלשונו של הרב רענן, יוסף הוא הכח האבהי: "יוסף הוא הכח המעביר והמאחד את כח האבות שהנם השרשים של כל השלמות, ומצד שני הוא כח פועל בזה שהוא כבר אחד מן השבטים הפועלים... יוסף שהוא המורכב מכוח האבות עם כוחו בפעולות כמו השבטים, שהוא המעביר".

⁶ במדרשים עמדו על הדימויון המיוחד שהיה בין יעקב ליוסף: "שהיה זיו איקונין שלו דומה לו" בראשית רבה וישב פד' ח. "ויעקב הוליד ליוסף דומה לו שנאמר אלה תולדות יעקב יוסף, ראובן שמעון לא אמר אלא יוסף, וכן הוא אומר כי בן זקונים הוא לו, זיו איקונים הוא לו". תנחומא פקודי יא.

⁷ "וגם בנימין נהנה מהאחד בין יוסף לשאר השבטים, ויש לו עוד גם שייכות בכח יוסף שהנהו כח אבהי". בשמן רענן שם.

⁸ ילקוט שמעוני אסתר תתרנד, ב: ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה... א"ל: והרי מצינו אבותיך שהשתחוו לאבותיו שנאמר וישתחו ארצה שבע פעמים, א"ל: בנימין אבי במעי אמו היה ולא השתחוה ואני בן בנו שנאמר איש ימיני, וכשם שלא כרע אבי כך אני איני כורע ולא משתחוה:

הגוף לבין הראש. אותו צוואר שעליו יבכו יוסף ובנימין, זה על צווארו של זה: **"וַיִּפֹּל עַל-צְוָאֲרָי בְּנֵימִן-אָחִיו וַיִּבְךְּ וּבְנֵימִן בָּכָה עַל-צְוָאֲרָיו"**, כנגד שני בתי המקדש שעתידין להיות בנחלתו של בנימין וסופן להיחרב (רש"י בראשית מה, יד).⁹

הגוף מקבל משמעות מתוך היסוד המורם שבו – הצוואר והראש. כך העולם מקבל את רוממותו דרך בית המקדש. זוהי מהות הגביע המתחדדת על ידי דמותו האצילית של בנימין. דמות עליונה, שאינה מדברת ואינה מתבלטת. הוא הקטן שבשבטים, עניו ושפל רוח. בזכות שאינו מבליט את אישיותו, זכה שראשית המלוכה בישראל תצמח ממנו על ידי שאול, שעליו נאמר: **"הֲנֵה-הוּא נִחְבָּא אֶל-הַכְּלִים"** (שמואל א י, כב).

מסופר על בנימין שהיה בין האנשים הבודדים באנושות שמתו בעטיו של נחש (שבת נה ע"ב), אפיון המתאים לאותם אנשים שלא חטאו מעולם. כל חטא נובע מהבלטת "האני", אך בנימין חי בעולם אצילי בו אין שאיפה לממש את עצמו, רק להיות קשור לשורש העליון, לאבא. על כן, בנחלתו של בנימין תשרה השכינה וייבנה בית המקדש, זהו המקום בו נוצר החיבור בין התוכן העליון לבין כלי קיבולו, המציאות.

כעת, לאחר הבירור שמתברר על ידי יוסף ובנימין, האחים חוזרים להתאחד עם האבא ולממש את מטרת העל של שנים עשר שבטי י-ה. מנקודה זו, מתחילה האומה להיבנות.

⁹ בזוהר, בראשית רט ע"ב, הצוואר משול לבית המקדש: **"צְוָאֲרָךְ, דָּא בֵּית מִקְדָּשָׁא דְלִתְתָּא. מַה צְוָאֲרָ, אִיהוּ שְׁפִירו דְּכָל גּוֹפָא, הַכִּי נִמְי בִּי מִקְדָּשָׁא, אִיהוּ שְׁפִירו דְּכָל עֲלְמָא"**.